

<https://doi.org/10.53656/his2024-3-1-vas>

Documentary Heritage
Документално богатство

ВАСИЛ ЛЕВСКИ, КОМИТЕТИТЕ И СЪДЕБНИЯТ ПРОЦЕС В СОФИЯ В СВЕТЛИНАТА НА НЕИЗВЕСТЕН ДОКЛАД ОТ МАРТ 1873 Г. НА СПЕЦИАЛНАТА СЪДЕБНА КОМИСИЯ

Проф. д.н. Орлин Събев

*Институт за балканистика с Център по тракология
„Проф. Алеко Александр Фол“ – БАН*

Abstract. The article deals with a hitherto unknown report of the Special Judicial Commission, which in late 1872 and early 1873 conducted the trial in Sofia against Vasil Levski and his companions. The paper is preserved in the Ottoman Archives in Istanbul. The author analyses its contents with reference to three topics: 1) the creation of a revolutionary network in the Bulgarian lands and the activities of Vasil Levski, Dimitar Obshti and Angel Kanchev; 2) the organisation of the Arabakonak robbery, the search for its perpetrators, the disclosure of the revolutionary activists and the conduct of the trial; 3) an analysis of the situation in the Bulgarian lands and the internal and external political reasons that led to the creation of such a revolutionary structure. The report is a valuable document, revealing the view of the Ottoman authorities not only on the trial, but also on the social, political and structural reasons that led to the emergence and activity of a revolutionary organization aiming to achieve autonomy or complete independence for the Bulgarian people.

Keywords: Vasil Levski; revolutionary organization; judicial commission; report

Публикуваните в последните години документи от Османския архив в Истанбул¹ разкриха по безспорен начин потенциала на османската документация за разширяване и задълбочаване на изследователското поле, свързано с националноосвободителните борби на българите през XIX век. Значението на тези документи се изразява в четири аспекта. Първо, те съдържат нови, неизвестни доскоро данни, които допълват наличната информация. Второ, потвърждават сведения с по-несигурен характер като спомени на съвременници. Трето, коригират подобни сведения и доближават изследователите до историческата истина. И четвърто, информацията в тези документи може да е само частично вярна или напълно невярна, доколкото е събирана от източници с

различна степен на надеждност и достоверност. С други думи, новоиздирените османски документи изясняват редица неразрешени досега в историческата наука въпроси, но повдигат и нови.

В настоящата публикация ще представя неизвестен досега доклад на специалната комисия, която в края на 1872 и началото на 1873 г. провежда съдебния процес в София срещу Васил Левски и членове на Вътрешната революционна организация след разкриването на извършителите на обира на държавните постъпления за османската хазна, осъществен в прохода Арабаконак на 22 септември/4 октомври 1872 г. Кратки сведения за съдържанието му представих на конференция, посветена на 150-годишнината от гибелта на Васил Левски и проведена на 6 февруари 2023 г. в СУ „Св. Климент Охридски“. Въпреки осигуреното държавно финансиране във връзка с националното отбелязване на тази годишнина Издателството на БАН „Проф. Марин Дринов“ не публикува докладите от конференцията в предвидения срок (до края на 2023 г.). Тъй като няма изгледи това да се случи в обозримо бъдеще, настоящата публикация вероятно ще е първата, посветена на този особено ценен документ.

Докладът е обширен, състои се от 5 листа, от които плътно са изписани 8 страници, а последната, девета страница съдържа три реда и печатите на тримата му автори². В превод на български език обемът му нараства до 18 стандартни страници, което надвишава допустимия от научната периодика обем и изключва възможността да бъде приложен към настоящата публикация, въпреки че първоначално също беше предложен. Поради тези ограничения настоящото изложение се свежда до представяне и първоначален анализ на документа. Смятам, че по-скорошното оповестяване на съдържанието му би било от полза за българската научна общност поради две съществени причини. От една страна, публикуването на преводи на чуждоезикови исторически документи не получава нужната подкрепа както от държавни, така и от научни институции, а и липсва специализирана периодика за популяризирането им. Затова те стават достъпни за професионалната гилдия и за по-широката читателска аудитория доста късно след тяхното откриване и превеждане, и то по-често в регионални издания. От друга страна, специалистите по Българско възраждане рядко владеят езика на османотурската документация и затова смятам, че за тях би било полезно да придобият макар и бегла представа за този документ. Ако търпението им се изчерпи преди публикуването на превода му, те все пак имат възможност да изследват лично документа, който е общодостъпен, както всички останали, съхранявани в Османския архив в Истанбул.

Държа да отбележа, че попаднах на този доклад при работата си в Османския архив в Истанбул през 2022 г., но с друга изследователска задача. Професионалната гилдия и по-широката читателска аудитория трябва да е наяс-

но, че издирването в последните години на ценни документи за българската история, съхранявани в този архив, се дължи основно на личните усилия на малкия брой български османисти и не се подкрепя, за съжаление, по никакъв начин от българските държавни и научни институции, чиято „ангажираност“ с личността и делото на Левски все още има предимно показан характер.

Специалната съдебна комисия

За съдебния процес в София Високата порта изпраща комисия, съставена от генерал Али Саиб паша (п. 1891), бившия помощник-управител на Багдадския вилает Шакир бей (1838 – 1899) и българина Иванчо Хаджипенчович (1824 – 1894) – по това време член на Съвета за съдебни решения. Към нея в София се включат по-изявени местни мюсюлмани и българи.

Комисията получава специална инструкция, която определя нейните функции и правомощия. Задачата ѝ е да определи степента на виновност на обвиняемите, като извършилите по-тежки престъпления трябва да бъдат осъдени на смърт или строг тъмничен затвор, а тези с по-леки провинения – на временно заточение³.

Както е добре известно, комисията издава две смъртни присъди – за Димитър Общи и Васил Левски, и наказва с различни срокове заточение още 60 подсъдими. Тримата високопоставени пратеници вероятно остават в София до обесването на Васил Левски на 6/18 февруари 1873 г. и се връщат в османската столица след нейното изпълнение. На 22 февруари/6 март с.г., тоест около две седмици след екзекуцията, те пишат въпросния аналитичен доклад. Заедно с приложени преводи на комитетски документи той е предаден на Великото везирство на 4/16 март 1873 г.⁴

В доклада се представят „накратко първоначални изводи относно формирането и дейността“ на съзаклятието, направени „въз основа на осъдителните бунтовнически настроения и деяния като обира на хазната или убийството на владишкия наместник и всякакви други престъпления, както и въз основа на съдържанието на [революционната] документация и кореспонденция, а също и на сведения, придобити по друг начин от различни места“⁵. Всъщност посочената фактология е извлечена основно от протоколираните разпити на Васил Левски, Димитър Общи, Вутьо Ветгов, Анастас Попхинов и други комитетски дейци⁶.

Съдържанието на доклада може да бъде разделено условно на няколко дяла, свързани със: 1) създаването на комитетска мрежа в българските земи и дейността на Васил Левски, Димитър Общи и Ангел Кънчев; 2) организирането на обира на хазната, издирването на извършителите му, разкриването на комитетските дейци и провеждането на съдебния процес в София; 3) анализ на ситуацията в българските земи и вътрешно- и външнополитическите причини, обусловили създаването на подобна революционна структура. В същия порядък ще представя и анализирам доклада.

Вътрешната революционна организация

Авторите на доклада посочват, че след провала на предишните четнически акции „желаещите да подклаждат размирици“ пристъпили към изграждането на по-ефикасна революционна организация „във вътрешността на България“. За целта Централният комитет в Букурещ привлякъл карловеца дякон Васил Левски, който се обучавал във „военно училище в Белград“ (това всъщност твърди в показанията си самият Левски). Според доклада, бидейки „специално инструктиран от организация с представители на българското население“ и снабден с революционни документи и писма, той бил изпратен „преди две години“ в Българско, за да изгради мрежа от комитети, която да подготви населението за въстание, и да събира средства за въоръжение. Тук, изглежда, се има предвид третата обиколка на Левски из българските земи, предприета през 1870 г. Посочва се, че е преминал Дунава с лодка при Свищов, а оттам се придвижил към Ловеч, откъдето „подхванал мисията си“. Докладът отбелязва създаването на Централния комитет в Ловеч, както и на частните комитети в Тетевен, Орхание, Видраре, Голям извор, функционирането на куриерска служба и наличието на скривалища. Подчертава се, че заради разрастването на комитетската мрежа Димитър Общи и Ангел Кънчев са били упълномощени за помощници на Левски, като тримата отговаряли за различни региони и направления. Отбелязва се, че много скоро обстоятелствата са принудили Ангел Кънчев да жертва живота си, а пък Димитър Общи всял разкол, проявявайки своеволие и неподчинение спрямо водача на организацията.

Според авторите на доклада успехът на организацията се дължал на факта, че от една страна, Централният комитет в Букурещ се е съобразявал с мнението на частните комитети и съобразно него е изработвал или коригирал наредбите си, а от друга – османските власти не са разбрали за нейната поява и дейност. Посочени са и някои убийства, които Димитър Общи и Васил Левски извършват, съответно на дякон Паисий в Орхание и на слугата на ловешкия чорбаджия Денчо Халача, опитвайки се по насилствен начин да съберат нужните за делото парични средства и да запазят конспиративния характер на организацията.

Арабаконашкият обир

Комисията отбелязва, че трудното осигуряване на материална помощ е подтикнало комитетските дейци в Тетевен да предприемат обира на хазната, докато е транспортирана през прохода Арабаконак. Подчертава се, че първоначалното публично проведено издирване не е дало резултат, тъй като повечето разпитвани се оказали членове на организацията, а и нарочно насочили разследващите в погрешна посока, набеждавайки за обира отсъстващи по същото време петима мюсюлмани от Етрополе. Било установено обаче, че последните не са съпричастни към престъплението. След като публичното

издирване се оказало безрезултатно, то било преобразувано в секретно чрез мобилизиране на голям брой тайни агенти. След около седмица те попаднали на следа. Подробно е описано как двама тайни агенти, чиито имена не са посочени, посетили една механа в Орхание тъкмо когато в нея били Божил земеделеца (Божил Генчев) и Велчо касапина (Велчо Шунтов). Чрез хитрост агентите разбрали, че двамата орханийци са замесени в обира:

„Тогава единият агент решил да провокира [Божил земеделеца и Велчо касапина] да се издадат, и се приближил. Пред тях се престорил, че той също желае да получи дял от заграбената сума, като им казал, че ако не дадат и на тях нещичко от нея, ще ги издадат на властите. По този начин те ги убедили, че знаят кой е извършил обира. Отбелязвайки, че самите те още не са получили своя дял, Божил земеделеца ги уверил, че щом го получат, ще заделят нещо [и за тях]. Така се стигнало до улика, водеща до [извършителите на] обира. Дватама били подложени на разпит, при който станали известни имената на четиринадесетте мъже, дръзнали да оберат хазната, както и че били организирани от [комитета в] Тетевен“.⁷

Именно Божил Генчев и Велчо Шунтов са първите разпитани на 19/30 октомври в Орхание⁸. Според доклада при разпита им били разкрити имената на 14-те участници в обира. В последвалото издирване един от тях – Тодор Кръстев, заявил гордо пред заптиетата, че обирът не е обикновена разбойническа акция, извършена за лично облагодетелстване, а комитетско дело, възложено от Тетевенския частен комитет. При издирвателните мероприятия в Тетевенско османските власти намират и конфискуват комитетска документация. В нея според аналитичния доклад е намерена снимка на Левски, която увеличава шанса да бъде заловен:

„От записаните протоколи от разпитите се разбра, че действителният водач на това дело е споменатият по-горе Васил Дякон Левски. Тъй като е доста по-таен и находчив, по време на това издирване той успя да се покрие и не бе заловен. Но търсенето му не спря и за миг, а копия от снимките му, открити сред революционните книги, бяха разпратени навсякъде из вилаета с указанията онези, които имат прилика с [мъжа на] снимката, да бъдат следени по-зорко“.⁹

Всъщност фотографският портрет на Дякона е разпространяван както в Дунавския, така и в Одринския вилает, по-специално в Пловдивски окръг¹⁰. В процеса на щателно издирване на Апостола османските власти дори арестуват невинни лица, които имат външна прилика с него¹¹. Но щом се разбира, че заловеният не е Левски, издирването му продължава още две седмици. В доклада на комисията се отбелязва, че „благодарение на извънредните усилия на Ловешкия околийски началник Джами ефенди“¹², Левски е бил ранен и заловен в с. Къкрин¹³.

Комисията посочва, че заради разговорчивостта на Димитър Общи повече информация е била събрана за неговата дейност, докато прибързаното само-

убийство на Ангел Кънчев и нежеланието на Васил Левски да разкрие подробности за организацията са ограничили възможността да се узнае повече за делото им. Отбелязва се, че „при разпита му Дякон Левски не каза нищо друго освен празни приказки“, тъй като не таял излишна надежда, че при такива тежки провинения ще остане жив, и „затова предпочете да не издава други лица, за да не бъдат заловени“¹⁴. От запазените протоколи от съдебния процес ясно личи, че Дякона е бил далеч по-словоохотлив за целите и дейността на революционната организация, но не и за сподвижниците си. Не признава и нито едно конкретно престъпление, като например убийството на слугата на ловешкия чорбаджия Денчо Халача.

Комисията информира също и за инструкцията, която Левски получава от Централния комитет в Букурещ малко преди да бъде заловен – ако властта възприеме обира на хазната за разбойническа проява, да не се предприема нищо за освобождаване на задържаните, но ако е разбрала, че е комитетска акция, тогава да се вдигне въстание, подпомогнато от изпратени от Сърбия и Влашко войводи и чети. Всъщност тази информация се основава както на казаното от Левски при разпитите му¹⁵, така и на преписите, направени от прихванатите от османски агенти писма от 30 октомври/11 ноември и 2/14 ноември 1872 г. на Любен Каравелов и Тодор Пеев до Васил Левски, които самият той получава със закъснение¹⁶. От една страна, комисията заключава, че Букурещкият комитет е бил подведен от Дякона за мащаба на създадената в българските земи организация, поради което неоснователно е бил убеден, че са налице условия за вдигане на въстание. От друга страна, тя смята, че Левски се е въздържал да изпълни инструкцията, защото е бил наясно, че организационната подготовка по Дунавското крайбрежие, из Търновско, Габровско и Пловдивско е по-слаба, отколкото в Орхание:

„Комисията ни се въздържа също да прекрачи дадените ѝ пълномощия и [затова] не можа да се разбере до каква степен революционната дейност на тези хора се е разгърнала било по Дунавското крайбрежие, било из Търновско, Габровско и Пловдивско. Щом разбрал, че правителството е разкрило комитетското дело и е хвърлило в затвора една група комитетски дейци, главният комитет [в Букурещ] решил да не се предприема нищо, ако правителството възприеме обира като [обикновена] разбойническа проява, а ако го определи като комитетско дело, тогава откъм Сърбия и от отсрещната страна¹⁷ да се изпратят достатъчен брой бунтовници с войводи, които да вдигнат въстание. Затова до Васил [Левски] нарочно било написано писмо с указание да даде заповед за въстание. Съдейки обаче по това, че споменатият Васил не могъл да издаде такава заповед, става ясно, че главният комитет е дал това нареждане, подведен от преувеличената от споменатия [Левски] информация за мащабно организирана революционна мрежа, докато в действителност тя не била толкова разгърната и [затова] Васил не се е осмелил да [обяви въстание]. Следо-

вателно, създадената по други места революционна организация, макар и да е имала някакво влияние, не е била на нивото на Орханийската организация“.¹⁸

Причини за поява на комитетската мрежа

В доклада на комисията се обръща специално внимание на причините, обусловили появата и постиженията на революционната организация в Българско. Изтъкват се вътрешнополитически причини, като наличие на социално недоволство и слаб контрол от страна на османските власти, както и външнополитически причини, свързани с подривната дейност на сръбската държава и бездействието на влашките власти.

Подчертава се, че целта на организацията е, изхождайки от гарантираните в Хатихумаюна от 1856 г. права, да бъде постигната пълна независимост за България или поне – подобно на други държави – автономен статут. Като основна вътрешнополитическа причина за податливостта на българското селячество към революционни идеи се изтъква прекомерното и несправедливо данъчно бреме. Авторите на доклада изтъкват, че от престараване да прилагат новия Закон за земите (1858 г.), бирниците мерели наново нивите, за да установят дали записаният в документите за владение (тапия) размер отговаря на действително ползваната земя. От друга страна, бирниците надписвали реколтата и облагали селяните с по-голям данък. Отбелязвайки, че „вместо пет се записват петнадесет каруци сено и така се събира [завишен] десятък“, авторите на доклада цитират почти буквално – и дори преувеличавайки – казаното от Левски при разпитите¹⁹. Впечатленията на комисията за социалните причини, облагодетелстващи разпространението на революционни идеи сред българското население, се основават именно на казаното от Дякона. Когато на процеса му задават въпроса „През [време на] тая си обиколка как намери настроението на народа и по какъв начин се приближи до всекиго?“, той отговаря, че докато начетените българи са стоели настрана от комитетските работи и са предпочитали да постигнат национални права не с оръжие, а в съгласие с османската държава, то заради тежкото си данъчно бреме и задължнялост селяните, „когато им се говореше за какъвто и да е бунт, с надежда, че ще се отърват от това зло, идваха на където ги теглехме“.²⁰

По този начин, според доклада, социалното недоволство се явява благодатна почва за проникване на революционни настроения сред селячеството, подклаждани както от влизащи отвън бунтовници, така и от местни свещеници и учители, мнозина от които са получили образование в чужбина, където били под въздействието на националистична идеология. Трябва да се отбележи, че мнозина българи прегръщат националната и революционната идея като ученици не само в Русия, Сърбия, Гърция, Влашко или Чехия, но дори и в османската столица²¹. Комисията отбелязва като влошаващ ситуацията фактор и все още организационно неукрепналата Екзархия. След учредяването ѝ през

1870 г. чак през февруари 1872 г. ловчанският митрополит Иларион е избран за екзарх, но след неодобрението му от Високата порта е сменен с Антим I. През септември с.г. обаче Константинополската патриаршия обявява схизма на Екзархията.

От друга страна, комисията подчертава слабия контрол, упражняван от османските власти. За пример се дава намаляването на пограничната охрана по Дунава, заради което безпрепятствено прониквали бунтовници и се вкарвали оръжие, муниции и революционни книжа. Действително, в бюджета на Дунавския вилает за финансовата година от март 1870 до февруари 1871 г. в перото за „заплати и разходи за мустахфъзите и пазачите по заставите на Дунава“ е посочена сумата от 91 хил. гроша, а за „разходи за направата на опорни пунктове и наблюдателници към заставите по крайбрежието“ – 30 хил. гроша²². Двете суми възлизат общо на 121 хил. гроша, което на практика е почти колкото откраднатата при Арабаконашкия обир сума от данъчните постъпления от една-единствена околия – 125 хил. гроша. Сравнени по този начин, разходите за охрана на цялото Дунавско крайбрежие, изглежда, наистина са били твърде недостатъчни.

Комисията изтъква и премахването на „вилаетските инспектори“, което пък отслабило контрола във вътрешността. С наредбата за основаване на Дунавския вилает през 1864 г. е въведена длъжността на т.нар. съдебен инспектор, който контролира местните съдилища²³. С новата наредба за вилаетите от 1871 г. обаче тази длъжност е премахната²⁴. Това според комисията е една от причините османските власти да нямат информация за съществуването и дейността на организацията.

Всъщност съдържанието на донесение от 16/28 септември 1872 г. на управителя на Дунавския вилает Ахмед Хамди паша (1872 – 1873) до великия везир Мидхат паша (юли – октомври 1872) показва по категоричен начин, че към този момент османските власти вече са разполагали с подробна информация за дейността на революционната организация във вътрешността на страната, за учредяването по инициатива на Васил Левски на Вътрешен централен революционен комитет в Ловеч и на свързаните с него частни комитети в Севлиево, Плевен, Търново, Габрово, Орхание, Троян, Тетевен, Гложене, Етрополе и Видраре. Посочени са и имената на водещите комитетски дейци. В донесението дори са описани убийствата, които са извършени през лятото на 1872 г. – на дякон Паисий, на слугата на ловешкия чорбаджия Денчо Халача и др. От донесението се разбира, че извършителите на тези престъпления все още не са разкрити, а валията изразява безпокойство от по-нататъшно разширяване на революционната организация. Във връзка с това той предлага да бъде засилен граничният контрол по Дунава, вкл. и чрез подсилване на

бреговата охрана. Пояснява, че вече е предприел някои мерки – като назначаване на тайни агенти²⁵. Към донесението му са приложени преводи на програмата и устава на БРЦК, както и на две комитетски печатни циркулярни писма от 10/22 март 1871 г. и 14/26 юни 1872 г.²⁶ В отговора на великия везир от 25 септември/7 октомври 1872 г. се подчертават сериозността на ситуацията и необходимостта от разкриване на извършителите на споменатите убийства. Нареща се да бъде повишена бдителността по граничните пунктове, но искането за подсилване на бреговата охрана не е удовлетворено веднага поради това, че „зимният сезон приближава“²⁷. На 28 септември/10 октомври 1872 г. Мидхат паша напомня на данъчните власти за задълженията им по осъществяване на строг контрол по граничните и митническите пунктове и уведомява главнокомандващия на армията, че ще бъдат обсъдени евентуални мерки за подсилване на бреговата охрана²⁸.

Комисията не споменава тази кореспонденция и от съдържанието на доклада ѝ не личи да е имала и най-малка представа от нея. Тя дори прилага към своя доклад същия превод на програмата и устава на БРЦК, вече приложени към донесението на дунавския валия от 16/28 септември 1872 г.²⁹ Този факт свидетелства, че тази иначе ценна за османските власти информация, налична още от септември 1872 г., е потънала нейде в огромната бюрократична документация на империята, без да е била използвана ефективно. Едва когато осъщественият междувременно Арабаконашки обир разкрива по болезнен за империята начин действителната тежест на революционната организация, а в първия си разпит в Тетевен на 27 октомври/8 ноември 1872 г. Димитър Общи разкрива Левски като неин водач³⁰ и започва неговото издирване³¹, централната власт пристъпва към прилагане на поисканите по-рано от вилаета мерки за укрепване на бреговата охрана и на вътрешната сигурност. На 25 ноември/7 декември се взема решение за увеличаване на наличната войска и на нейното възнаграждение заради „повишеното значение на Дунавския вилает“³². Но чак на 8/20 март 1873 г. – изглежда, в отговор на критиките в предадения на 4/16 март доклад на комисията – Високата порта издава нареждане за увеличаване на стражарите от бреговата охрана³³. В периода април – юли 1873 г. се пристъпва към изграждане на нови стражеви кули и назначаване на допълнителна стражари в бреговата охрана³⁴. Числото на ангажираните стражари достига 1030 души, а по най-важните от общо 220 наблюдателни стражеви кули следвало да има на пост поне по шестима военни³⁵.

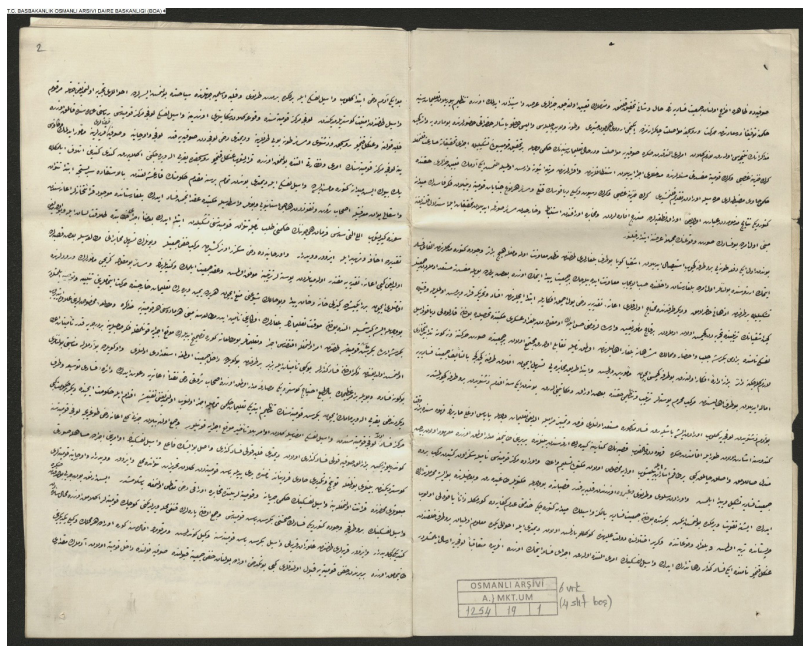
Като външнополитически фактори комисията изтъква подривната политика на Сърбия, която издържала (Димитър Общи) или обучавала конкретни революционери (Васил Левски) и е финансирала емигрантската

революционна преса (в-к „Свобода“ на Любен Каравелов). Подчертава се и бездействието на влашките власти, които не възпрепятствали революционната дейност на българските емигранти на своя територия.

Заключение

Членовете на изпратената от османската столица специална комисия, натоварени със задачата да проведат съдебния процес в София срещу Васил Левски, участниците в обира на хазната в прохода Арабаконак и други комитетски дейци, общо 62 души, представят на Високата порта след завръщането си пространен обзорец и аналитичен доклад. В него е обобщена информацията, която са успели да съберат от проведените разпити и заловената революционна документация и кореспонденция. Те се спират на условията и целите на създаване и начина на функциониране на комитетската мрежа, причините за осъществяване на обира, прилаганата тактика в издирването на извършителите му, разкриването на действителните мотиви на обирджиите и на организацията, която стои в неговата основа. Комисията обръща внимание на ролята на Сърбия и Влашко в поддържането на революционната дейност на българската политическа емиграция.

В доклада се съдържа и голяма доза самокритичност. Подчертават се причините от социален характер, породени от несправедливото и прекомерно данъчно облагане и обуславящи постоянно нарастващото недоволство сред българите. То се явява благодатна почва за развитие на национално самосъзнание, на желание за отделяне от властта на султана и за независимо или автономно самоуправление. Критикува се и политиката на централната власт за икономии в сферата на сигурността – намаленият капацитет на пограничната охрана и премахването на вътрешноинспекционните механизми – които също облагодетелстват безпрепятственото и свободно разпространение на революционни идеи и комитетски структури. Съпоставен с други отскоро известни на българската историческа наука османски документи, докладът разкрива още веднъж слабостите на османската бюрократична машина, която реагира сравнително мудно на предизвикателствата на динамично променящата се политическа ситуация. В този смисъл, представеният тук доклад на специалната съдебна комисия за процеса в София в края на 1872 и началото на 1873 г. представлява ценно документално-историческо свидетелство за смутните времена, в които лелеяната българска свобода е трябвало да бъде изкована чрез трагичната съдба на Васил Левски и неговите сподвижници, за да възтържествува след само още пет години.



A.1.MKT.UM.01254.00019.001

Доклад на специалната съдебна комисия, Османски архив – Истанбул (BOA, A.MKT.UM, 1254/19, док. 1), с. 1–2

БЕЛЕЖКИ

1. Понастоящем Османският архив (BOA) в Истанбул е част от структурата на Дирекцията на държавните архиви при Президентството на Република Турция (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı).
2. BOA, A.MKT.UM, 1254/19, док. 1.
3. BOA, İ.MTZ.(04), 5/119, док. 2; също вж. Sabev, Chausheva, Kombov, Koyuncu 2020, pp. 95 – 97.
4. BOA, A.MKT.UM, 1341/84, док. 2.
5. BOA, A.MKT.UM, 1254/19, док. 1, с. 1.
6. Вж. Burmov 1952, 99 – 114, 186 – 194, 202 – 205; Doynov, Mazhdarova-Chavdarova, Mitev, Todorakova, Chausheva 2020, 193 – 208, 218 – 220, 304 – 312, 318 – 321.
7. BOA, A.MKT.UM, 1254/19, док. 1, с. 4.
8. Вж. Burmov 1952, 19–24; Doynov, Mazhdarova-Chavdarova, Mitev, Todorakova, Chausheva 2020, pp. 43 – 48.

9. БОА, А.МКТ.УМ, 1254/19, док. 1, с. 4.
10. БОА, А.МКТ.МНМ, 443/6, док. 1; А.МКТ.УМ, 1242/46, док. 2; също вж. Doynov, Mazhdrakova-Chavdarova, Mitev, Todorakova, Chausheva 2020, 165; Chausheva, Kombov 2020, p. 37.
11. БОА, А.МКТ.УМ, 1242/57, док. 1; А.МКТ.УМ, 1242/69, док. 1.
12. Мустафа Джами ефенди, околийски началник на Ловеч в периода 1872 – 1874 г.
13. БОА, А.МКТ.УМ 1244/72, док. 1; също вж. Sabev 2021, p. 11; Kombov 2021, p. 198.
14. БОА, А.МКТ.УМ, 1254/19, док. 1, с. 4.
15. Вж. Burmov 1952, p. 191; Doynov, Mazhdrakova-Chavdarova, Mitev, Todorakova, Chausheva 2020, pp. 308 – 309.
16. Вж. Doynov, Mazhdrakova-Chavdarova, Mitev, Todorakova, Chausheva 2020, pp. 416 – 417; Chausheva, Kombov 2020, pp. 13, 37 – 38; Mitev 2021.
17. Влашко.
18. БОА, А.МКТ.УМ, 1254/19, док. 1, с. 5.
19. Вж. Burmov 1952, 205; Doynov, Mazhdrakova-Chavdarova, Mitev, Todorakova, Chausheva 2020, p. 320.
20. Вж. Burmov 1952, pp. 204 – 205; Doynov, Mazhdrakova-Chavdarova, Mitev, Todorakova, Chausheva 2020, p. 320.
21. Вж. Radkova 2019, pp. 402 – 442; Sabev 2019, pp. 305 – 329.
22. Вж. Draganova 2005, p. 27.
23. Вж. Seyitdanlioğlu 1996.
24. Вж. Gençoğlu 2011, pp. 35 – 36.
25. БОА, А.МКТ.МНМ, 442/41, док. 3; също вж. Sabev, Chausheva, Kombov, Koyuncu 2020, pp. 72 – 77.
26. БОА, А.МКТ.МНМ, 442/41, док. 1, 2; също вж. Sabev, Chausheva, Kombov, Koyuncu 2020, pp. 127–132. Сред документите в архивната единица, чийто превод бе публикуван през 2020 г., има по един печатен екземпляр на устава с програмата на БРЦК (БОА, А.МКТ.УМ, 1241/11, док. 2) и на циркулярното писмо от 14/26 юни 1872 г. (БОА, А.МКТ.УМ, 1241/11, док. 10); също вж. Chausheva, Kombov 2020, pp. 50, 53.
27. БОА, А.МКТ.МНМ, 442/41, док. 4; също вж. Sabev, Chausheva, Kombov, Koyuncu 2020, pp. 77 – 79.
28. БОА, А.МКТ.МНМ, 442/41, док. 5; също вж. Sabev, Chausheva, Kombov, Koyuncu 2020, pp. 79 – 80.
29. БОА, А.МКТ.УМ, 1254/19, док. 2.
30. Вж. Burmov 1952, 88; Doynov, Mazhdrakova-Chavdarova, Mitev, Todorakova, Chausheva 2020, p. 119.
31. Вж. Doynov, Mazhdrakova-Chavdarova, Mitev, Todorakova, Chausheva 2020, p. 167.

32. ВОА, А.МКТ.МНМ, 443/18, док. 1.
33. ВОА, А.МКТ.МНМ, 450/52, док. 1.
34. ВОА, А.МКТ.МНМ, 452/36, док. 1; А.МКТ.МНМ, 454/37, док. 1; А.МКТ.МНМ, 458/87, док. 1, 2.
35. ВОА, А.МКТ.МНМ, 458/99, док. 1, 2.

ЛИТЕРАТУРА

- БУРМОВ, А., 1952 (ред). *Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд: документи из турските архиви*. София: Държавна библиотека „Васил Коларов“.
- ДОЙНОВ, Д.; МАЖДРАКОВА-ЧАВДАРОВА, О.; МИТЕВ, П.; ТОДРАКОВА, М. & ЧАУШЕВА, Д., 2020 (ред). *Левски пред съда на Портата: процесът в София (1872 – 1873) в османотурски, дипломатически и домашни извори*. Ново допълнено и преработено издание. София: Златен змей. ISBN 978-954-776-054-7.
- ДРАГАНОВА, С., 2005. *Селското население на Дунавски вилает*. София: Авангард Прима. ISBN 954-323-068-4.
- КОМБОВ, В., 2021. Нови документи за издирването и залавянето на Васил Левски и за следствието срещу революционната организация. В: МИТЕВ, П., ЧАУШЕВА, Д. & ТОДРАКОВА, М. (ред). *Васил Левски, комитетската организация и османската власт 1872 – 1873 г.*, с. 185 – 207. София – Карлово: Национален музей „Васил Левски“, изд. „Златен змей“. ISBN 978-954-776-057-8.
- МИТЕВ, П., 2021. Как писмата на Любен Каравелов и Тодор Пеев попаднаха в ръцете на Ахмед Хамди паша? В: МИТЕВ, П., ЧАУШЕВА, Д. & ТОДРАКОВА, М. (ред). *Васил Левски, комитетската организация и османската власт 1872 – 1873 г.*, с. 36 – 47. София – Карлово: Национален музей „Васил Левски“, изд. „Златен змей“. ISBN 978-954-776-057-8.
- РАДКОВА, Р., 2019. *За знания в „чуждина“ (XVIII – XIX в.)*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“. ISBN 978-954-322-979-6.
- СЪББЕВ, О., 2019. *Просветени на Изток с лъчите на Запада: българската ученическа колония в Цариград (XIX – XX век)*. София: Авангард Прима. ISBN 978-619-239-230-7.
- СЪББЕВ, О., 2021. Още за новооткритата снимка на Васил Левски в Османския архив в Истанбул. В: МИТЕВ, П., ЧАУШЕВА, Д. & ТОДРАКОВА, М. (ред). *Васил Левски, комитетската организация и османската власт 1872 – 1873 г.*, с. 9 – 18. София – Карлово: Национален музей „Васил Левски“, изд. „Златен змей“. ISBN 978-954-776-057-8.

- СЪБЕВ, О., ЧАУШЕВА, Д., КОМБОВ, В. & КОЮНДЖУ, А., 2020 (ред). *По следите на Левски и БРЦК: нови османски документи*. София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“. ISBN 978-619-185-419-6.
- ЧАУШЕВА, Д. & КОМБОВ, В., 2020. *Нови документи за издирването и следствието срещу Васил Левски и участниците в Арабаконашкия обир*. Второ допълнено и преработено издание. София: Национален музей „Васил Левски“, изд. „Златен змей“. ISBN 978-954-776-050-9.
- GENÇOĞLU, M., 2011. 1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma. – *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 2, no. 1, pp. 29 – 50. ISSN 1309-3738.
- SEYİTDANLIOĞLU, M., 1996. Yerel Yönetim Metinleri (III): Tuna Vilâyeti Nizâmnamesi. – *Çağdaş Yerel Yönetimler*, vol. 5, no. 2, pp. 67 – 81. ISSN 1300-1825.

REFERENCES

- BURMOV, A., 1952 (Ed). *Vasil Levski i negovite spodvizhnitsi pred turskiya sad: dokumenti iz turskite arhivi* [In Bulgarian]. Sofia: Darzhavna biblioteka „Vasil Kolarov“.
- CHAUSHEVA, D. & KOMBOV, V., 2020. *Novi dokumenti za izdirvaneto i sledsvieto sreshtu Vasil Levski i uchastnitsite v Arabakonashkiya obir. Vtoro dopalнено i preraboteno izdanie* [In Bulgarian]. Sofia: Natsionalen muzey „Vasil Levski“, изд. „Златен змей“. ISBN 978-954-776-050-9.
- DOYNOV, D., MAZHRAKOVA-CHAVDAROVA, O., MITEV, P., TODORAKOVA, M. & CHAUSHEVA, D., 2020 (Eds.). *Levski pred sada na Portata: protsesat v Sofiya (1872 – 1873) v osmanoturski, diplomaticheski i domashni izvori. Novo do-palнено i preraboteno izdanie* [In Bulgarian]. Sofia: Izd. „Златен змей“. ISBN 978-954-776-054-7.
- DRAGANOVA, S., 2005. *Selskoto naselenie na Dunavski vilaet* [In Bulgarian]. Sofia: Izd. „Avangard Prima“. ISBN 954-323-068-4.
- GENÇOĞLU, M., 2011. 1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma. – *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 2, no. 1, pp. 29 – 50. ISSN 1309-3738.
- KOMBOV, V., 2021. *Novi dokumenti za izdirvaneto i zalavyaneto na Vasil Levski i za sledsvieto sreshtu revolyutsionnata organizatsiya*. In: MITEV, P., CHAUSHEVA, D. & TODORAKOVA, M. (Eds.). *Vasil Levski, komitetskata orga-nizatsiya i osmanskata vlast 1872 – 1873 g.*, pp. 185 – 207 [In Bulgarian]. Sofia – Karlovo: Natsionalen muzey „Vasil Levski“, изд. „Златен змей“. ISBN 978-954-776-057-8.
- MITEV, P., 2021. *Kak pismata na Lyuben Karavelov i Todor Peev popadna-ha v ratsete na Ahmed Hamdi pasha?* In: MITEV, P., CHAUSHEVA, D. &

- TODORAKOVA, M. (Eds.). *Vasil Levski, komitetskata organizatsiya i osmanskata vlast 1872 – 1873 g.*, pp. 36 – 47 [In Bulgarian]. Sofia – Karlovo: Natsionalen muzey „Vasil Levski“, izd. „Zlaten zmey“. ISBN 978-954-776-057-8.
- RADKOVA, R., 2019. *Za znaniya v „chuzhdina“ (XVIII – XIX v.)* [In Bulgarian]. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“. ISBN 978-954-322-979-6.
- SABEV, O., 2019. *Prosveteni na Iztok s lachite na Zapada: balgarskata uchenicheska koloniya v Tsarigrad (XIX – XX vek)* [In Bulgarian]. Sofia: Izd. „Avangard Prima“. ISBN 978-619-239-230-7.
- SABEV, O., 2021. Oshte za novootkritata snimka na Vasil Levski v Osmanskiya arhiv v Istanbul. In: MITEV, P., CHAUSHEVA, D. & TODORAKOVA, M. (ed). *Vasil Levski, komitetskata organizatsiya i osmanskata vlast 1872 – 1873 g.*, pp. 9 – 18 [In Bulgarian]. Sofia – Karlovo: Natsionalen muzey „Vasil Levski“, izd. „Zlaten zmey“. ISBN 978-954-776-057-8.
- SABEV, O., CHAUSHEVA, D., KOMBOV, V. & KOYUNCU, A., 2020 (Eds.). *Po sledite na Levski i BRTSK: novi osmanski dokumenti* [In Bulgarian]. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Za bukvite – O pismenehy“. ISBN 978-619-185-419-6.
- SEYİTDANLIOĞLU, M., 1996. Yerel Yönetim Metinleri (III): Tuna Vilâyeti Nizâmnamesi. – *Çağdaş Yerel Yönetimler*, vol. 5, no. 2, pp. 67 – 81. ISSN 1300-1825.

VASIL LEVSKI, THE COMMITTEES AND THE TRIAL IN SOFIA IN THE LIGHT OF AN UNKNOWN REPORT OF MARCH 1873 OF THE SPECIAL JUDICIAL COMMISSION

✉ **Prof. Orlin Sabeв, DSc.**

WoS Researcher ID: AFH-7480-2022

ORCID iD: 0009-0007-6578-3519

Institute of Balkan Studies with Centre of Thracology “Prof. Al. Fol”

Bulgarian Academy of Sciences

45, Moskovska Str.

1000 Sofia

E-mail: orlin_vtu@yahoo.com